

**Мұхан Ақтоты Жансұлтанқызының «6D020500 – Филология»
мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін
дайындаған «Қазіргі қазақ қоғамындағы үйлену ғұрып фольклоры:
жанрлық табиғаты, тарихи эволюциясы мен трансформациясы»
атты диссертациясының
АҢДАТПАСЫ**

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Қазақтың үйлену ғұрып фольклоры – отбасылық ғұрып фольклорының кешенді жүйесінің маңызды бір саласы. Онда халықтың біртұтас дәстүрлі дүниетанымның ұлттық мәдениетпен астасқан отбасылық құндылықтарының рәсімдік ғұрыптармен күрмеле байланысқан күрделі болмысы, көркем өнермен өрнектелген поэтикалық, музыкалық табиғаты молынан жинақталған. Сондықтан оны ғылыми тұрғыдан зерделеу – кешенді түрде кеңінен қарастыруды қажет ететін аса өзекті ғылыми мәселе болып табылады.

Адамзат баласының қоғамдық даму тарихында отбасы мен некенің мәні ерекше зор болды. Адам санасының балаң кезіндегі алғашқы қауымдық дәуірде жұптасып өмір сүруге деген қауымдық қажеттілік неке мен отбасы институтының қалыптасуына алып келді. Әрине, адамзат қоғамындағы бұл үрдіс халықтың ежелгі таным-түсінік санасымен сабақтаса дамыды. Адамдардың жұптасып өмір сүруі белгілі әдет-ғұрыппен, салт-дәстүрмен, ойын-сауықпен өрнектеліп отырды. Мұның өзі ғұрыптық фольклордың бастау көзі болатын. Міне, осындай тарихи қажеттіліктен туындаған отбасылық ғұрып фольклоры – халықтың тұрмыс-тіршілігімен, әдет-ғұрыпы, салт-дәстүрі, ойын-сауығымен біте қайнасқан, дәстүрлі дүниетанымындағы діни-мифологиялық көне ұғым-түсініктерімен терең байланысқан, халықтың рухани мәдениетімен суарылған синкретті құбылыс болып қалыптасты.

Фольклортану ғылымында отбасылық құндылықтарды ғұрыптық рәсімдер кешенінде қарастыру ХІХ ғасырда бастау алып, кейіннен арнайы сала ретінде жеке арна түзеді. Кеңестік дәуірдегі ұлттық құндылықтарды мансұқтау саясаты халықтық игі дәстүрлердің мәнін көмескіледі. Сондықтан да ол заманда қазақ отбасы фольклорын арнайы кешенді түрде зерделеуге кең мүмкіндік бола қойған жоқ.

Бүкіл қоғамның іргетасы болып саналатын отбасын құруға қатысты салт-дәстүрлердің әрқайсысының өзінің терең мән-мағынасы бар екендігі белгілі. Бірақ бұл «советтік өмір салтын орнықтыру» саясатымен үйлеспегендіктен, ұлттық сипаттағы дәстүрлі фольклор жалпыға ортақ интернационалдық салт-дәстүрлерді дамыту жөніндегі жалаң ұран көлеңкесінде қалып келді.

Тек, тәуелсіздік жылдарында ғана қазақ отбасылық ғұрып фольклорының, соның ішінде үйлену ғұрпы мен қыз ұзату салтының жаңа тынысы ашылып, бұрын бүркемеленген тұстары қоғам игілігіне айналып, ұлттық мән-маңызы қайта түледі.

Қазақ ғұрыптық фольклорының да өзімен туыстас түрік халықтарымен өзектесіп жатқан ғасырлар бойы қалыптасқан ұзақ тарихы бар. Отбасылық

ғұрыптар кешенінің қалыптасуы әлем халықтарының тарихымен ортақтас ұзақ жолдан өтті (топтық некеден эндогамиялық, экзогамиялық неке түрлерінің пайда болуы), ол жол адам баласының даму кезеңдеріндегі мәдени дамуды айқындап, ұрпақ жалғастырудағы ұжымдық жауапкершілікті арттырып, құдаласудың, қалыңдық таңдаудың ғасырлар бойы қалыптасқан күрделі жүйесін орнықтырды. Әрине, үйлену ғұрпының бүгінге жеткен кешенді жүйесі біртіндеп, ғасырлар бойы қалыптасты. Оның құрылымы (композициясы), мазмұндық ерекшеліктері, ғұрып пен оған қатысты фольклордың жанрлық көптүрлілігі, образдық-көркемдік жүйесі халықтың тұрмыс-тіршілігіне, дәстүрлі дүниетанымына, тарихи жағдайлардың ерекшеліктеріне сәйкес қалыптасты. Міне, осындай тарих талқысынан өткен күрделі құрылымның пайда болуы, даму тарихы, әр кезеңдегі ерекшеліктері өткен ғасырдың басынан бастап фольклортану ғылымының нысанасына айналып келеді.

Сөз жоқ, ол еңбектерде қазақ үйлену ғұрпы жалпы отбасылық ғұрып аясында жалпылама қарастырылып, оларды жинау, жүйелеу, жариялауға байланысты алғашқы бағалы пайымдаулар жасалды. Бұл зерттеулердің басым көпшілігі өткен ғасырларда хатқа түскен жазба материалдарды негіз етіп өз заманының ғылыми жетістіктері тұрғысынан зерттеулер жүргізді.

Соның нәтижесінде қазақ үйлену ғұрып фольклорының дәстүрлі жүйесі жөнінде мол материал жинақталды. Әлемдік фольклортану ғылымы да соңғы жылдары ұлттық фольклорды саралауда тың әдістемелік жетістіктерге жетті. Сондықтан да қазақ гуманитарлық ғылымының әлемдік ғылым жүйесіне дендеп енуі бұл мәселені жаңаша саралауды талап етіп отыр. Осыған орай, қазақ үйлену ғұрып фольклорын жеке құбылыс ретінде тереңдей, жан-жақты қарастыру арқылы бүгінгі заманғы фольклортану ғылымының талаптары негізінде жіліктеп, тереңдей зерделеу бүгінгі қазақ фольклортану ғылымының өзекті мәселесі болып отыр. Мәселен, дәстүрлі үйлену ғұрпының этнографиялық, драмалық және поэтикалық қырын біртұтас қарастырып, дәстүрлі және жаңа заманғы үйлену ғұрыптары мен оған қатысты рәсімдердегі фольклор рөлінің аймақтық ерекшелігін және түркі халықтары мен әлем халықтарымен салыстыра қарастыру мәселесі қазақ фольклортану ғылымында арнайы сөз болған емес. Оның үстіне, ел тәуелсіздікке қол жеткізіп, өзінің ұлттық құндылықтарына ден қойған заманда халық арасында үйлену ғұрып фольклоры де белсенді даму жолына түсті. Оның бүгінгі өмірдегі орны мен трансформациясын зерделеу де аса өзекті тақырыпқа айналып отыр.

Сол сияқты үйлену ғұрыптарының бүгінгі күні бір ауылдың аймағында, тіпті, әрбір отбасының өзінде әртүрлі нұсқада өту жағдайлары ескеріліп, жалпы ортақ дәстүрлермен қатар, оның өзіндік ерекшеліктерін ашу да өз алдына күрделі мәселе. Бұл тұрғыда этнография, музыкатану, өнертану, философия, педагогика, психология ғылымындағы ізденістер де есте ұсталады. Сондай-ақ, Қазақстандағы басқа да этностардың үйлену ғұрпындағы өзара әсерлерін, бір-біріне жасаған ықпалын да байыптау фольклортанушылардың маңызды мәселесі болып табылады.

Зерттеу барысында отбасылық ғұрып фольклорын біртұтас құбылыс ретінде қарастырып, оның түрлі тарихи кезеңдердегі (генетикалық, тарихи және тарихи-мәдени) дамуы мен туыстас түркі халықтарымен және әлем халықтарымен ортақ белгілері анықталып, өзіне тән ұлттық ерекшеліктері сараланды. Қазақ халқының отбасылық ғұрып фольклорына қатысты материалдар жан-жақты жинақталып, ұлттық болмыс бітімі тұрғысынан ғана емес, салыстырмалы типологиялық тұрғыдан да жүйелі, кешенді зерттеудің жаңа міндеттері айқындалды. Қазақ фольклорындағы адамның дүниеге келуі, отбасын құрып үйленуі, азалау ғұрыптарына қатысты ежелгі ұғым-түсініктерінің тұрмыс-тіршілікпен байланысы анықталып, ұлттық сана-сезіммен сабақтастығының сырын ашу арқылы ежелгі ата-бабаларымыздың отбасы жайындағы құндылықтарына назар аударылады.

Тақырыптың өзектілігі. Тәуелсіздік жылдарында қазақ фольклортану ғылымы әлемдік өркениет аясындағы жаңа даму жолына түсті. Ел тұрмысында ежелгі салт-дәстүрлер қайта жаңғырып, жаңаша сипат ала бастады. Тұрмыстағы бұрын тыйым салынып келген кейбір рәсімдер (қыз ұзату, беташар, сыңсу, жар-жар т.б) қайта көрініс тауып, заманға сай түрлене дамыды. Бұрын жарық көрмеген дәстүрлі мәтіндер жарық көріп, жастардың тілегін, сезімін білдіретін жаңа мәтіндермен толықты. Осының барлығы бұл мәселені ғылыми тұрғыдан жаңаша кешенді саралауды қажетсінеді. Оның шығу тегі мен дамуын, қазіргі заманға икемделу жолдарын кешенді түрде зерттеу қажеттілігі туындады.

Ғұрыптық фольклордың түп негізі оның магиялық қызмет атқарған дәуірімен байланысып жатқандығы ғылымда белгілі жағдай. Қазақтың қазіргі заманғы халық өлеңдерінің тарихи тамыры да оны этнографиялық деректермен астастыра, өрелес қарастырғанда ғана жан-жақты ашыла түседі. Демек, қазақтың үйлену ғұрып фольклорының шығу тегі мен қалыптасу кезеңдері халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дәстүрлі таным-түсінігімен күрмеле байланысқан. Оның түркі халықтары мен әлем халықтары фольклорымен астарласып жатқан ортақ арналары (инварианты) мен ерекшеліктері де арнайы салыстырмалы-типологиялық зерттеулерді қажет етеді. Міне, бұл жағдайлар біздің тақырыбымыздың өзектілігін дәйектей түседі.

Түркі халықтарының ертедегі адамның туу – ер жетіп үйлену – жерлеу ғұрыптарына қатысты салт-дәстүрлері ежелгі наным-сенімдері өзара ортақ рәсімдерді қалыптастырған. Оның басты себебі тарихи-генетикалық туыстықта, бұл халықтардың өмірі мен тіршілігінің, ұғым-түсініктерінің біртектес ұқсастығында. Бұның өзі адамзат баласының ойлауы мен дүниені танудағы жалпы ортақ тамырластықты көрсетеді. Дүниежүзі халықтарының адамның дүниеге келуі мен дүниеден өтуіне байланысты ғұрыптардың біртектілігі адамзатқа ортақ дүниетанымға байланысты. Дәстүрлі дүниетанымда сәбидің дүниеге келуі жоғарғы әлемнен ортаңғы әлемге келу, қыздың ұзатылуы бір елден екінші руға ауысу, ал адамның өмірден озуы мәңгі өмірге, яғни төменгі әлемге ауысу деп түсінілген. Халық ұғымында адамның өмір кезеңдері үш әлем (жоғары, ортаңғы, төменгі) арасындағы өтпелі уақыт ретінде қабылданған. Сондықтанда адамның туу – ер жету – өлу сияқты өтпелі

ғұрыптарға (Арнольд Ван Генеп) қатысты ұғымы жалпыға ортақ. Бұл «өтпелі ғұрып» заңдылықтары, әсіресе, үйлену ғұрып фольклорында анық көрініс береді. Мәселен, қыздың ұзатылуы мен келін болып түскен кезіндегі рәсімдердің барлығы осы «өтпелі ғұрыптар» жүйесімен атқарылады. Тек бұл ғұрыптардың атқарылу реті әр халықта жекелеген ерекшеліктерімен, олардың халықтың тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланыста орындалады. Міне, осы заңдылықтардың қазақ үйлену ғұрып фольклорындағы сырын ашу біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігін дәйектейді.

Зерттеудің мақсаты. Үйлену ғұрып фольклоры адамзатпен ғасырлар бойына бірге жасасып келе жатқан өте өміршең құбылыс. Ол қазіргі біздің қоғамда да түрлене дамып, белсенді қолданылып жүр. Әсіресе, тәуелсіздік алғаннан кейінгі заманда құдаласу, қыз ұзату, жар-жар, бет ашар, үйлену тойы сияқты рәсімдердің барлығы халық арасында жаңғыра, жаңара кең қолданыс табуда. Сондықтан да қазіргі қазақ қоғамындағы үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғатын анықтай отырып, оның тарихи эволюциясын байыптап, бүгінгі өмірге трансформациялану жолдарын саралау біздің зерттеу жұмысымыздың басты мақсаты болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін мынадай **міндеттерді** шешу көзделді:

- қазақ үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғатын анықтап, эволюциялық даму жолына шолу жасау, оның түрік халықтары, қала берді, әлем халықтары фольклорымен ортақ тамырластығы мен өзіндік ұлттық ерекшеліктерін байыптау;

- үйлену ғұрпының құдаласу және құдалық кезіндегі, қыз ұзату мен үйлену тойында атқарылатын рәсімдер мен айтылатын өлең-жырлардың өзара байланыстарын «фольклор мен ғұрып» арақатынасы тұрғысынан саралау;

- үйлену ғұрпына қатысты туыстас түркі халықтарына ортақ этнографиялық параллелдер сырына үңілу;

- үйлену ғұрып фольклорының сыңсу, жар-жар, беташар, тойбастар секілді жанрлық түрлерін түркі халықтарының үлгілерімен салыстырып, шығу тегі мен қазіргі қолданылу ерекшеліктерін анықтау;

- үйлену ғұрып фольклорындағы бейнелілік (образдық) ұқсастықтар мен ерекшеліктерге талдау жасау;

- отбасылық ғұрып фольклорындағы рәсімдік жол-жоралғылардың заман ағымына қарай өзгеруі мен бейімделу ерекшеліктері. Олардың құрамындағы формалық өзгешеліктерді айқындау;

- дәстүрлі фольклорлық мәтіндер мен қазіргі қолданылатын мәтіндер арасындағы өзгешеліктерді саралау;

- ғұрып пен фольклордың арақатынасын, көркемдік ойдың даму баспалдақтарын саралай отырып, әр халықтың тұрмыс-тіршілігіне сай даму өрісіне назар аудару;

- үйлену ғұрпы фольклорының қазіргі заманғы сипатын саралау және практикалық құндылығын ғылыми негіздеу.

Диссертацияның зерттеу нысаны – қазақтың үйлену ғұрып фольклорының жанрлық құрамы, поэтикасы, трансформациясы.

Зерттеу пәні: Қазіргі қазақ қоғамындағы үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғаты, тарихи қалыптасу жолы, әлеуметтік-мәдени қызметтері мен бүгінгі трансформациялану үдерісінің сипаттамасы.

Зерттеу жұмысының теориялық-әдіснамалық негізіне төмендегі зерттеулер алынды: Қазақстандағы отбасылық ғұрып-салттардың мән-маңызы жөніндегі алғашқы ғылыми пайымдаулар ХІХ ғасырдан бастау алады. Бұл бағытта Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, Б. Дауылбаев сынды ағартушылардың көзқарастары мен жазбаларында халықтық дәстүрге қатысты маңызды тұжырымдар айтылған. Кейін бұл мәселе А. Байтұрсынов, М. Әуезов, С. Сейфуллин, Х. Арғынбаев, С. Қасқабасов, Б. Уақатов, С. Әжіғали, А. Төлеубаев, Ш. Ибраев, Б. Абылқасымов, К. Матыжанов, А. Пангереев, Ш. Керім тәрізді отандық ғалымдардың зерттеулерінде жүйелі қарастырылып, ғылыми негізделді. Сонымен қатар, отбасылық дәстүрлердің мазмұны мен трансформациясы орыс және әлем халықтарының этнографиялық еңбектерінде де әртүрлі қырынан зерделенген. Атап айтқанда, Н.А. Кисляков, С.М. Абрамзон, Г.П. Снесарев, Г.А. Сухарева, Т.А. Жданко, Н.П. Лобачева, Г.П. Васильева, Л.Ф. Моногарова, А.К. Байбурин, В.И. Еремина, Р.А. Султангареева сияқты зерттеушілердің еңбектерінен алынған ғылыми тұжырымдар мен нақты этнографиялық деректер осы диссертациялық жұмыста кеңінен пайдаланылды.

Түркі тектес халықтардың үйлену ғұрып фольклорына қатысты материалдарын салыстыру барысында төмендегі еңбектерді қолдандық: «Қарақалпақ фольклоры» (Тәжімұратов Ә.), «Қырғыз әл ырлары» (Тоқамбаева А., Кебекова Б.), «Ногай халк йырлары», «Узбек халк ижоди», «Народная лирика Узбекистана»(1959), Ортабаева Р.А. «Карачаево-балкарские народные песни: традиционное наследие», «Абхазская народная поэзия», Хашба М.М. «Жанры абхазской народной песни», «Из таджикский народной поэзии» (1964), Бабоев С.С. «Устная поэзия на свадебных обрядах Таджикив Бухары», Бахул Абулла «Азербайджанский обрядовый фольклор и его поэтика», «Уйгур халик кошоклири» (Искандрэв И., Мусаев Ж.), «Туркменские народное творчество», Султангареева Р.А. «Семейно-бытовой обрядовый фольклор башкирского народа».

Зерттеудің дереккөздері. Ғұрыптық фольклорға қатысты теориялық еңбектермен қатар, сыңсу, беташар, тойбастар үлгілеріне байланысты мәліметтер негізінде дайындалған онлайн сауалнама (Google Forms платформасында, 1202 респондент) нәтижелері, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының сирек қолжазбалар қорынан алынған экспедициялық материалдар, сондай-ақ әлеуметтік желілерден жинақталған ғұрыптық фольклорға қатысты бейне және аудиожазбалар зерттеу жұмысына дереккөз ретінде пайдаланылды.

Зерттеу әдісі. Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: бақылау, сипаттау, талдау, синтездеу, жалпылау сияқты жалпы ғылыми тәсілдер, сондай-ақ салыстырмалы типологияның тарихи-генетикалық және тарихи-типологиялық әдістері. Сауалнама нәтижелері алынғаннан кейін, мәліметтер сандық өңдеуден өткізіліп, диаграммалық тәсілмен талданды. Жеке сұрақтар

бойынша жауаптардың пайыздық арақатынасы анықталып, дөңгелек диаграмма түрінде визуализация жасалды. Диаграммаларды құрастыру және мәліметтерді көрнекі түрде ұсыну үшін Microsoft Excel бағдарламасы пайдаланылды. Бұл тәсіл зерттеу нәтижелерін түсінікті әрі ғылыми негізде көрсетуге мүмкіндік берді.

Зерттеу жұмыстың ғылыми жаңалығы. Қазақтың отбасылық ғұрып фольклорындағы үйлену ғұрып фольклорын біртұтас жеке жанрлық сала ретінде тұңғыш рет арнайы ғылыми зерттеу нысаны ретінде қарастыратын диссертациялық жұмыстың басты жаңалықтары мынадай тұжырымдармен сипатталады:

- зерттеу нысаны ретінде бұрын ғылыми айналымға түспеген ел арасынан жиналған тың мәтіндер талдау нысанына алынды;

- дәстүрлі үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғаты сараланып, оның даму эволюциясы мен бүгінгі заманға трансформациялану үрдістері тұңғыш рет ғылыми зерттеу нысанына алынды;

- үйлену ғұрып жырларының этнографиялық байланыстар типологиясы тұңғыш рет арнайы диссертациялық деңгейде қарастырылды;

- фольклортану мен этнография, антропология ғылымдарының соңғы ғылыми жетістіктері кеңінен қолданылды;

- қазақтың үйлену ғұрып фольклорының халықтың діни-мифологиялық дүниетанымы тұрғысынан тереңдей қарастырылып, оның бүгінгі қоғамдық санаға ықпал-әсер жөнінде тың ғылыми тұжырымдар жасалды;

- үйлену ғұрпының ғасырлар бойына жалғасқан өміршең құндылықтарының бүгінгі қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі орны мен рөлі айқындалды;

- қазіргі замандағы құдаласу рәсімдерін зерделей отырып, ондағы фольклордың этнографиялық элементтер мен қызметін ажырату арқылы дәстүрдің өткені мен жаңа заманғы ұлттық сипаттары сараланды;

- Тәуелсіздік жылдарындағы ел тұрмысындағы ұлттық салт-дәстүрдің жаңғыруы, соның ішінде үйлену ғұрпы рәсімдерінің жаңаша қолданысқа ену сипаттарына көңіл бөлінді;

- жаһандану үрдісінде халықтық дәстүрлерді жаңғырту арқылы үйлену салтының өзіндік бояуын байытып, жаңа арнаға бет бұру бағыттарының оң нәтижелері сараланып, өзекті мәселелері анықталды;

- үйлену ғұрпы рәсімдерінің қазіргі қазақ қоғамындағы атқаратын қызметі мен ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы маңызы сарапталды;

Ғылыми жұмыстың практикалық мәні. Диссертациялық зерттеу нәтижелерін фольклордың түрлі жанрларын зерттеу барысында пайдалануға болады. Сондай-ақ, жұмыс нәтижелерін жоғары оқу орындары студенттеріне арналған фольклортану саласы бойынша арнайы курстар мен семинар сабақтар жүргізгенде кеңінен қолдануға болады. Сондай-ақ, зерттеу нәтижелерін фольклортанушыларға, жоғары оқу орындарының оқытушыларына, студенттері мен магистранттарға, докторанттарға қажетті теориялық практикалық көмекші құрал ретінде ұсынуға болады.

Қорғауға ұсынылатын ғылыми тұжырымдар. Зерттеу нәтижелері бойынша қорғауға мынадай қорытындылар ұсынылады:

1. Үйлену ғұрып фольклоры – қазақ фольклорының тарихы терең, мағынасы кең, халықтың сан ғасырлық дәстүрлі дүниетанымын бойына жинақтаған күрделі саласы. Ол халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дәстүрлі дүниетанымындағы көне ұғым-түсініктер мен әдет-ғұрыптар, ойын-сауықтармен біте қайнасқан синкретті жанр.

2. Үйлену ғұрып фольклорының аты айтып тұрғандай, бір-бірімен күрмеле байланысқан екі қыры бар. Оның бірі – ғұрыптық болса, екіншісі – көркемдік. Ғұрып пен фольклор бір-бірімен тығыз байланыса отырып, көп жағдайда фольклорлық шығармалар ғұрыпты сүйемелдеуші қызметін атқарады. Сонысымен де ол қазақ дәстүрлі мәдениетінің мәйекті өзегі болып табылады.

3. Дүниежүзі халықтарының адамның дүниеге келуі мен дүниеден өтуіне байланысты ғұрыптардың біртектілігі адамзат санасындағы ортақ заңдылықтардан бастау алады. Дәстүрлі дүниетанымда сәбидің дүниеге келуі жоғарғы әлемнен, ортаңғы әлемге келу, қыздың ұзатылуы бір елден екінші руға ауысу, ал адамның өлуі мәңгі өмірге, яғни төменгі әлемге ауысу деп түсінілген. Халық ұғымында адамның өмір кезеңдері үш әлем (жоғары, ортаңғы, төменгі) арасындағы өтпелі уақыт ретінде қабылданған.

4. Үйлену ғұрып фольклорының поэтикалық жүйесі мифтік санадан бастау алады. Ғұрыптық фольклор поэтикасы этнографиялық байланыстар типологиясына тәуелді. Сыңсу, беташар, жар-жар көркемдік табиғатынан сол ежелгі ғұрыптық дүниетанымның іздері айқын көрінеді.

5. Сыңсу – ежелгі дәстүрден тамырын үзбеген өміршең жанр. Дегенмен зерттеу барысында талданған материалдарға сүйенсек, сыңсу жанрының даму динамикасындағы өзгерістер айқын танылады. Қазіргі қолданыстағы сыңсуларда дәстүр мен жаңашылдық үйлесім тауып, оның формасы мен орындалуы бүгінгі қоғамға сай жаңғырған. Сонымен қатар сыңсу – қазіргі уақытта әлеуметтік желіде белсенді қолданыстағы трансформацияланған фольклорлық туынды.

6. Беташардың негізгі мазмұны сақталған, бірақ ғұрыптық сипатынан ажырап, көркемдік дәрежеге көтерілген. Оның қазіргі мәтіндері мүлде жаңа сипатқа ие болған.

7. Қазақ үйлену ғұрпы тарихы терең, түрік халықтары фольклорымен тектік байланыста дамыған синкретті жанр бола тұра, бүгінгі қазақ қоғамына да етене еніп, қазіргі жастар өміріне ұлттық құндылық ретінде қызмет атқарып жатқан өміршең жанр.

Зерттеу барысында эмперикалық әдісі негізінде, эксперименттік талдау жүргізіліп, Google кесте форматында жүргізілген сауалнама (1202 респондент) материалдары талданды. Респонденттерден алынған зерттеу нәтижелері үйлену ғұрып фольклорының бүгінгі қоғамда желісі үзілмей жалғасын тапқан өміршең жанрлар екендігін дәлелдеді.

Зерттеу апробациясы. Диссертация жұмысының нәтижелері отандық және шетелдік ғылыми-зерттеу мекемелерінде, жоғары оқу орындарында

талқыланды: Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, филология факультетінің қазақ филологиясы кафедрасында докторанттарға арналған «Ғылыми-танымдық жұма» (2021), «Түркі филологиясының өзекті мәселелері» атты дәстүрлі онлайн ғылыми семинары (М. Акмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті, 2022). Сонымен қатар, диссертацияда «Беташар» мен «Сыңсу» жанрларының заманауи трансформациясын және халықтың оларды қабылдау ерекшеліктерін анықтау мақсатында онлайн форматта сауалнама жүргізілді (Google Forms платформасында, 500 респондент). Бұл сауалнамаға төмендегі ұйымдар қатысты: Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, «Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталығы, №7 Тоғыз жалпы орта білім беретін мектебі КММ, Ақтөбе көпсалалы Тарлан колледжі, І. Үргенішбаев атындағы ЖОББМ, Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы, Т. Жармағанбетов атындағы мектебі, Ақтөбе жоғарғы политехникалық колледжі, №2 Қарауылкелді ЖОББМ. Келесі сыңсудың жаңғыруына, жаңаруына қатысты сауалнама Google form арқылы электронды нұсқада Қазақстанның Атырау, Қызылорда, Шымкент, Түркістан, Астана, Алматы, Орал, Қостанай, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Талдықорған, Қарағанды өңірлерінен алынды (702 респондент). Зерттеудің негізгі нәтижелері мен тұжырымдары бойынша келесідей конференцияларды ауызша баяндама жасалды: «Жастар, ғылым және инновация» атты ХІХ халықаралық ғылыми конференцияда (Ақтөбе, 12 сәуір, 2023 ж.), «Современные проблемы преподавания башкирского языка в Республике Башкортстан и других регионах Российской Федерации» атты ғылыми-практикалық конференцияда (Ресей, Уфа, 14 ақпан, 2020 ж.), «Қазақ әдебиеттану ғылымы: дәстүр және сабақтастық» атты халықаралық ғылыми конференцияда (Орал, 24 қараша, 2023 ж.). Сонымен бірге Ресей ғылым академиясы Уфа федералдық зерттеу орталығының «Тарих, тіл және әдебиет» институтынан тағылымдамадан өту барысында зерттеу тақырыбы аясында ізденіс жасалды (Ресей, Уфа, 10.02.2020-10.03.2020 жж.).

Зерттеудің жариялануы мен мақұлдануы:

Диссертацияның теориялық мәселелері мен ғылыми тұжырымдары бойынша зерттеудің негізгі мазмұнын танытатын 10 мақала жарияланды. Соның ішінде 1 ғылыми мақала Scopus мәліметтер базасына кіретін шетелдік басылымда, 4 мақала Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым саласындағы бақылау комитетінің нұсқауындағы филологиялық басылымдарда, 5 халықаралық конференция жинақтарында жарияланды.

Scopus ғылыми деректер базасына кіретін журналдарда жарияланған еңбектер:

1. The wedding ceremony in Kazakh folklore: yesterday and today // Folklore. Electronic Journal of Folklore. Vol. 95 163-176 pp. <https://doi.org/10.7592/FEJF2025.95.kazakh>

ҚР ҒжЖБ Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдарда жарық көрген еңбектер:

1. Үйлену салтына қатысты ырым-тиымдар мәні // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» халықаралық ғылыми журнал. №9, 2020. 228-231 бб.

2. Жаңа заманғы үйлену ғұрпының фольклорлық негізі // Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінің Хабаршысы. Журнал. №4, 2019. 310-315 бб.

<https://bulletin-philology.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/27/41>

3. Үйлену ғұрпы фольклорының поэтикасы // Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің Хабаршысы. Журнал. №3, 2019. 251-255 бб. <https://vestnik.kgu.kz/index.php/kufil/issue/view/23/24>

4. Ethnographic origins of kazakh marriage folklore // «Керуен» ғылыми журналы. №2, 2024. 83-том. 17-27 бб.

<https://keruenjournal.kz/main/issue/view/26/53>

Халықаралық конференциялардың жинақтарында жарияланған еңбектері:

1. Общие особенности казахско-башкирских свадебных обычаев // V Всероссийская конференция «Современные проблемы преподавания Башкирского языка в республике Башкортостан и других регионах РФ». – Уфа, 2020. 322-327 С.

2. Отбасылық ғұрып фольклорындағы космостық ағаштың типологиялық белгілері // «Рухани жаңғыру» бағдарлама аясында әдебиеттанушы ғалым, ф.ғ.д., профессор А.М. Мұсаевтың 70 жылдығына орай өткізілген «Қазақ әдебиеттану ғылымы: дәстүр және сабақтастық» атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция. – Ақтөбе, 2018. 235-240 бб.

3. Қазақ үйлену салтының әлем халықтары салтымен сабақтастығы жайында // «Жаһандық мәдениет және ұлттық сахна өнері: диалог және ықпалдастық» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция. – Алматы: Принт. Экспресс, 2023. – 298-303 бб.

4. Отбасылық ғұрып фольклорындағы белбеу мотиві // «Қазақ әдебиеттану ғылымы: дәстүр және сабақтастық» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция. – Орал, 2023. – 109-113 бб.

5. «Сыңсу» жанрының типологиясы жөнінде (қазақ-башқұрт фольклоры негізінде) // «Жастар, ғылым және инновация» атты жас ғалымдар, PhD докторанттар, магистранттар мен студенттердің ХІХ халықаралық ғылыми конференциясы.– Ақтөбе, 2023. – 96-99 бб.

Зерттеу жұмысының құрылымы мен көлемі. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, екі тараудан, қорытынды және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, анықтамалар мен қосымшадан тұрады. Ғылыми жұмыстың жалпы көлемі – **180** бетті құрайды.

Ұсынылып отырған диссертациялық жұмыс Қазақстандағы фольклортану, әдебиеттану саласындағы зерттеулердің негізін құрайтын, сонымен қатар рухани және мәдени мұраны сақтау мен дамытуға бағытталған мемлекеттік саясаттың маңызды аспектілерін қамтитын елімізде қабылданған мемлекеттік нормативтік құжаттар мен үлгі қалыптарға негізделіп жасалды:

Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласы (І. Ұлт тарихындағы кеңістік пен уақыт, 21.11.2018 ж.).

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (12.10.2021 ж., №726).

Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы (16.10.2023 ж., №914).

«Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасы (12.10.2021 ж., №724).

Докторанттың ғылыми зерттеу бойынша әр жарияланымды дайындаудағы үлесі. Осы диссертациялық зерттеудің авторы таңдалған тақырыпты жан-жақты зерттеудің теориялық тәсілдерін жүйелеп, эмпирикалық зерттеулер жүргізіп, негізді тұжырымдарды ұсынды, соның нәтижесінде ғылыми басылымдар дайындалды. Диссертацияның барлық көлемін, зерттеу әдісін таңдауды және зерттеу мақсатына сай міндеттерді шешуді, зерттеу бойынша жарияланымдарды дайындауды автор өз бетінше орындады. Зерттеу тақырыбына сай тапсырмалар беру мен алынған нәтижелерді талқылау ғылыми кеңесшілермен бірлесіп жүргізілді. Жарияланған материалдар академиялық ортада және әдебиеттану, фольклортану зерттеулерінде қолданылуы мүмкін.